

**ОИД БА МАФҲУМИ
“ТИҶОРАТИ ЭЛЕКТРОНӢ”**

Юлдошев Улугбек Иномҷонович - муаллими кафедраи идоракунии иқтисодиёт ва маркетинги МДТ “ДДХ ба номи ак.Б.Гафуров”, e-mail: Beki-993@mail.ru
Абдухалилов Дилёр Бахтиёрович - муаллими кафедраи идоракунии иқтисодиёт ва маркетинги МДТ “ДДХ ба номи ак.Б.Гафуров”, e-mail: Beki-993@mail.ru

**О ПОНЯТИИ “ЭЛЕКТРОННАЯ
КОММЕРЦИЯ”**

Юлдошев Улугбек Иномҷонович – преподаватель кафедры управления экономикой и маркетинга ГОУ «Худжандский государственный университет им. академика Б.Гафурова», e-mail: Beki-993@mail.ru
Абдухалилов Дилёр Бахтиёрович – преподаватель кафедры управления экономикой и маркетинга ГОУ «Худжандский государственный университет им. академика Б.Гафурова», e-mail: Beki-993@mail.ru

**ON THE NOTION OF
“E-COMMERCE”**

Yuldoshev Ulugbek Inomjonovich – Lecturer of the Department of Management of Economics and Marketing of SEI «Khujand State University B. Gafurov», e-mail: Beki-993@mail.ru
Adukhaliyov Dilyor Baxtiyorovich –Lecturer of the Department of Management of Economics and Marketing of SEI «Khujand State University B. Gafurov», e-mail: Beki-993@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: тиҷорати электронӣ, технология, системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунии, шабака, интернет, иқтисодиёт, бозор

Дар мақола масъалаҳои методологӣ таҳқиқи мафҳуми “тиҷорати электронӣ” мавриди таҳлил қарор дода шуда, таърифи паҳнои он аз ҷониби муаллифон дода шудааст, ки ба ақидаи онҳо дар танзими рушди тиҷорати электронӣ дар иқтисодиёти минтақа метавон истифода кард. Таърифи пешниҳодишуда аз нуқтаи назари муносибати чараёнӣ сурат гирифта, иқтисодиёти минтақа ва тиҷорати электрониро чун ҷузъҳои ҳамдигарро мауҷиянкунанда ва аз ҳамдигар вобаста баҳо дода шудааст, ки ба асосҳои илми илми муосири идоракунии мувофиқат мекунад.

Ключевые слова: электронная коммерция, технология, автоматизированные системы управления, интернет, сеть, экономика, рынок

В статье рассматриваются методологические аспекты исследования понятия “электронная коммерция”, приводится развернутое описание данного понятия, которое по мнению авторов может быть использовано в регулировании развития электронной коммерции. В определении, предложенном авторами с точки зрения процессуальных отношений, экономики региона и электронной коммерции рассматриваются как взаимопределяющие и взаимообусловленные компоненты, что соответствует научным основам современной науки.

Key words: e-commerce, technology, automatic systems of management, internet, network, economy, market

The article deals with methodological issues of “e-commerce” notion analysis. The authors show a wide specter of the notion, which can be used to systematize e-commerce development in the region. The authors’ definition is based on process relationships principles that are considered as two components identifying and complementing each other meeting the requirement of research principles of modern management studies.

Зарурати рушду нумӯи тиҷорати электронӣ дар таҷрибаи давлатҳои мутараққӣ исботи худро ёфта ва он давлатҳоро водор месозад, ки аз рӯи фалсафии “сабукгардонии арзиш ва кӯтоҳ кардани вақт барои хариду фурӯш ва ташкили тиҷорат сарф шаванда” амал карда бошад, то ки “арзиши аслии маъсулот ва хизмати корхонаву муассисаҳои ватанӣ арзон ва аз ин сабаб рақобатпазири пайдо

кунад”.

Ҳалли ин масъала аз ҷумла, таҳқиқи асосҳои методологии мафҳуми “тиҷорати электронӣ”- ро талаб мекунад, ки ин ҷараён дар ҷаҳони муосир то имрӯз давом дорад ва новобаста аз мавҷуд будани маҷмӯи зиёди таърифҳои “тиҷорати электронӣ” дар байни олимони ақидаи ягона оиди ин мафҳум мавҷуд нест, масалан, Д.Козье менависад: «Тиҷорати электронӣ аз амалиёти хариду фурӯш ва интиқоли маблағ тавассути шабакаҳои компютерӣ иборат мебошад. Аммо имрӯз ин мафҳум ба таври назаррас тавсеа ёфт ва савдои куллан нави молро дар бар мегирад, масалан, маълумот дар шакли электронӣ». [1, с. 2].

Аён аст, ки дар доираи ин таъриф мафҳумҳои "тиҷорати электронӣ" ва "савдои электронӣ" ҳаммаъноянд. Камбудии ин таъриф дар он аст, ки он аз тиҷорати электронӣ зеринро хориҷ мекунад:

- системаҳои автоматикунонидашудаи идоракунии захираҳои корхона (MRP, MRP II, ERP, CSRP);

- корхонаҳои маҷозӣ;

- агентҳои виртуалӣ;

- технологияҳои коркарди телефонӣ ва хидматҳои веб;

- системаҳои давраи пурраи дастгирии мизочон (CRM) ва таъминкунандагон (SCM);

- системаҳои дастгирии иттилоотии давраи ҳаёт (CALS);

- интернет-инкубаторҳо;

- корхонаҳои тиҷорати электронӣ, ки ба лизинг, факторинг, ҷалб, суғурта ва бисёр дигар системаҳои мавҷуда ва эҳтимолан дар ояндаи наздик ба миён омадани тиҷорати электронӣ машғуланд.

Дар китоби дарсии Манюшкин А.П. таърифи “тиҷорати электронӣ” дар шакли зерин омадааст: тиҷорати электронӣ технологияест, ки як давраи пурраи пӯшидаи амалиёт, аз ҷумла фармоиши молхоро (хидматхоро) таъмин мекунад, пардохтҳо, иштирок дар идораи таҳвили мол (ичрои хидмат). Ин амалиётҳо бо истифода аз воситаҳои электронӣ ва технологияҳои иттилоотӣ гузаронида шуда, интиқоли ҳуқуқи моликият ё истифодаи як шахси ҳуқуқӣ (шахси воқеӣ) ба шахси дигарро таъмин мекунад. " [2, с. 12].

С.Н.Смирнов менависад: "Тиҷорати электронӣ маънои фурӯши молхоро дорад, ки дар он ҳадди ақал ташкили талабот ба мол тавассути Интернет амалӣ карда мешавад." [3, с. 14]. Тафсири тиҷорати электронӣ ҳамчун тиҷорати интернетӣ дар байни иқтисоддонҳои Ғарб ҷонибдорон дорад (масалан, Д. Амор [4, с. 59]).

Ба ақидаи Герашенко Н.И.: “Тиҷорати электронӣ истилоҳест, ки истифодаи Интернетро барои амалиётҳои тиҷоратӣ байни корхонаҳо ё байни корхона ва истеъмолкунандагон дар назар дорад. Яке аз мушкилоти муҳимтарини тиҷорати электронии муосир иваз кардани механизми анъанавии савдои байни корхонаҳо мебошад. " [5, с. 24]. Ин равиш камбудии дар боло зикршударо дар бар мегирад, ки боиси танг шудани минтақаи савдои электронӣ дар доираи савдои Интернет мегардад.

С.Н.Смирнов ба тиҷорати электронӣ боз таърифи дигар додааст: «Тиҷорати электронӣ - маркетинг, пешниҳоди дархостҳо, фурӯш, иҷора, литсензия, пешниҳоди молҳо, хидматҳо ё иттилоот бо истифода аз Интернет ё дигар шабакаҳои компютерӣ, ки фаъолияти онҳоро шарикони иқтисодии берун аз ташкилот таъмин мекунад ва ӯмаи намудҳои фаъолияти тиҷорати электрониро дар бар мегирад. " [6, с. 418].

Успенский И.В., ду таърифи тиҷорати электрониро додааст.

Таърифи якум: "Тиҷорати электронӣ ин системаи таблиғ, маркетинг ва фурӯши молҳо ва хидматҳо бо истифода аз васоили электронии иртибот аст" [7, с. 249]. Реклама як қисми маркетинг ва инчунин фаъолияти фурӯш мебошад, ки аз он чунин бармеояд, ки "тиҷорати электронӣ системаи маркетинги молҳо ва хидматҳо бо истифода аз воситаҳои электронии алоқа мебошад." Аз рӯи табиати худ, ин таъриф бояд ба таърифҳои мансуб дониста шавад, ки ҳамзамон усулҳои этимологӣ ва таҷрибавиро истифода намуда, минтақаи тиҷорати электрониро ба таври ҷиддӣ маҳдуд кунанд (камбудии онҳо дар боло баррасӣ шуда буд).

Таърифи дуюм: "Тиҷорати электронӣ маънои ҳама шаклҳои муомилоти тиҷоратиро дорад, ки дар он ҳамкориҳои тарафҳо ба ҷои мубодилаи ҷисмонӣ ё тамоси мустақими ҷисмонӣ ба тариқи электронӣ сураат мегирад ва дар натиҷа, моликият ё ҳуқуқи истифодаи маҳсулот ё хидматрасонӣ аз як кас ба дигараш мегузарад. " [8, с. 61]. Афзалияти ин таъриф мавҷуд набудани маҳдудиятҳо дар соҳаи савдо мебошад. Аммо, ба ҷои маҳдуд кардани доираи фаъолият (савдо), маҳдудият бо шакли фаъолият (бастан ва иҷро кардани аҳдҳо) ҷорӣ карда мешавад, ки зарурати интиқоли моликият ё ҳуқуқи истифодаи маҳсулот ё хидматро фароҳам меорад. Аммо, масалан, дар раванди омӯхтани

бозор, чамъоварии дархостҳо, гузаронидани гуфтушунидҳо, ҳеч гуна ҳуқуқ ба дигарон дода намешавад, аммо ин фаъолият метавонад бо истифода аз технологияҳои электроники иттилоотӣ сурат гирад.

Таърифи аслии тичорати электронӣ, ки ба усули умумичаҳони эмпирикӣ асос ёфтааст, аз ҷониби Н.Соловенко дода шудааст: «Тичорати электронӣ ҳама гуна амалиёт ва муомилоти тичоратӣ мебошад, ки истифодаи технологияҳои пешрафтаи иттилоотӣ ва васоити ахбори оммаро дар бар мегирад, ки нисбат ба намудҳои анъанавии тичорат самаранокӣ бештари иқтисодӣ таъмин карда шавад.» [9, с.41].

Тичорати электронӣ бояд ҳамчун технологияи амалиёти тичоратӣ ва назорати раванди истеҳсолот бо истифодаи воситаҳои электроники мубодилаи маълумот фаҳмида шавад. Адолати дохил кардани мафҳуми "идоракунии равандҳои истеҳсолӣ" ба таърифи истилоҳи тичорати электронӣ аз он сабаб аст, ки он муносибати мунтазам ба мушкilotи ба ҳам вобастаи савдо, молия ва рушд мебошад, ки имкон медиҳад самаранок истифода баранд тавассути тичорати электронӣ, идоракунии чараёнҳои савдо ва сармоягузорӣ ва хавфҳои дахлдори молиявиро пайваст кунанд.

Дар ин таъриф усули генерализатсияи эмпирикӣ истифода мешавад. Тафсири тичорат дар ин ҷо низ ба маънои танги савдо дода мешавад, дар акси ҳол он набояд дар бораи равандҳои истеҳсолот сухан ронад. Гарчанде, ки дар саҳифаи 34 тафсири хеле оддӣ тичорати электронӣ ҳамчун "усули анҷом додани муомилоти тичорӣ" вучуд дорад.

Мазмуни таърифи дар боло зикршудаи тичорати электронӣ зикр кардани равандҳои истеҳсолот мебошад, ки хеле арзанда аст, зеро ба шумо имкон медиҳад, ки системаҳои дар боло зикршудаи MRP, MRP II, ERP, CSRP, CRM, SCM, CALSро аз даст надихед; корхонаҳои маҷозӣ; технологияҳои канорӣ ва ғайра (гарчанде ки онҳо дар китоби дарсӣ танҳо системаҳои ERP ба таври мухтасар овардаанд).

Камбудии навбати номуайянии мантики муаррифӣ мебошад: "Адолати дохил кардани мафҳуми "идоракунии равандҳои истеҳсолӣ" дар таърифи истилоҳи тичорати электронӣ аз он иборат аст, ки он муносибати муназзам аст ба мушкilotи ба ҳам вобастаи савдо, молия ва рушд ...". Савдо як соҳаи фаъолият ва як бахши иқтисод, молия воситаи иқтисодӣ мебошад (онҳо дар соҳаи савдо, истеҳсолот ва ғ. Мавҷуданд), истифодаи яқҷояи онҳо дар ин замина нодуруст аст. Шояд муаллифон бахши бонкиро дар назар доштанд. Дар ин маврид: ". ба мушкilotи ба ҳам вобастаи тичорат, бонкдорӣ ва рушд .", аммо рушд равандест, ки ба иқтисод мустақиман иртибот надорад. Дар ин замина, азбаски сарбории маъноӣ вучуд надорад, мафҳуми рушд бояд хориҷ карда шавад.

Ба сифати хулоса бояд қайд кунем:

- мафҳуми "тичорати электронӣ" мафҳуми паҳно ва чуқур буда, мафҳуми "савдои электронӣ" ҷузъи ҷудонашавандаи он мебошад, ва метавонад барои баҳодихии самаранокӣ "тичорати электронӣ" дар субъектҳои иқтисодӣ истифода карда шавад;

- ба сифати таърифи паҳно ва андешаи мо бояд варианти зерин қабул карда шавад - "тичорати электронӣ" -чараёнест, ки иштирокчиёни он, харидорон, фурушанадагон, миёнаравон, истеҳсолкунандагон ва истеъмолгарон буда, бо истифода аз воситаҳои муосири эконометрикӣ ва технологияҳои ахборӣ вақти заруриро барои "истеҳсол, тақсимот, мубодила ва истеъмоли неъматҳои моддӣ ва маънавӣ ҳақда имкон ихтисор мекунанд, бе пас кардани сифатҳои истеъмолии неъматҳои истеҳсолшуда ва вақти барои он сарф шуда".

- тичорати электронӣ идорашаванда ва баҳододашаванда буда баҳри ба даст овардани қонеъгардонии эҳтиёҷоти истеъмолгарон дар муҳлати додашуда бо нархҳои мувофиқ ва сифати талабшуда рушд ва танзим карда мешавад.

- сифатҳои хоси тичорати электронӣ рушди онро дар сатҳи иқтисодӣ минтақа ба масъалаи актуали бардошта истодааст.

АДАБИЁТҲО

1. Козье Д. Савдои электронӣ. - М.: Нашриёт "Русская редакция", 1999. - 288 с.
2. Волокитин А.В., Манюшкин А.П., Солдатенков А.В., Савченко С.Л., Петров Ю.А., Лопаткин С.В. Тичорати электронӣ. Китоби дарсӣ барои кормандони ташкилотҳои давлатӣ ва ширкатҳои тичорӣ (таҳрири умумии Л.Д. Рейман) - М.: STC "FIORD-INFO", 2002. - 272 с.
3. Голдовский И. Амнияти пардохтҳо дар Интернет. - Нашриёти: Питер, 2001. - 240 с.
4. Амор Д. Соҳибқорӣи электронӣ. Нашриёти: Эволютсия ва / ё инқилоб. - М.: Уилямс, 2001. - 320 с.
5. Соколова А.Н. Геращенко Н.И. Тичорати электронӣ: таҷрибаи ҷаҳонӣ ва Русия. - М.: Системаҳои кушод, 2000. -- 224 с.

6. Пярин В.А., Кузьмин А.С., Смирнов С.Н. Амнияти тиҷорати электронӣ / Нашриёти: Гелиос АРВ, 2002. - 432 с.
7. Успенский И. В. Интернет ҳамчун воситаи маркетинг. - Нашриёти: Питер, 2001. - 256 с.
8. Успенский И.В. Энциклопедияи тиҷорати интернетӣ. - Нашриёти: Питер, 2001. - 432 сах.
9. Соловенко Н. Амалҳои компютерӣ ва гардиши электронии ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ // Компун. Т 1. 1998. № 5 июн-июл.

LITERATURE

1. Koze.D. Electronic commerce. - М.: Edition "Russian edition", 1999. - 288 p.
2. Volokitin A.V., Manyushkin A.P., Soldatenkov A.V., Savchenko S.L., Petrov Yu.A., Lopatkin S.V. E-commerce. Textbook for employees of government organizations and commercial firms (under the general editorship of LD Reiman) - М.: STC "FIORD-INFO", 2002. - 272 p.
3. Goldovsky I. Security of payments on the Internet. - SPb.: Peter, 2001. - 240 p.
4. Daniel Amor. The E-business (R)evolution: Living and Working in an Interconnected World First Edition. - М.: Williams, 2001. - 320 p.
5. Sokolova A.N. Gerashchenko N.I. E-commerce: world and Russian experience. - М.: Open systems, 2000. - 224 p.
6. Pyarin V.A., Kuzmin A.S., Smirnov S.N. Electronic business security / Ed. full member of the Russian Academy of Natural Sciences, Doctor of Technical Sciences, prof. Minaeva V.A. - М.: Helios ARV, 2002. - 432 p.
7. Uspensky I. V. Internet as a marketing tool. - SPb.: Peter, 2001. - 256 p.
8. Uspensky I.V. Encyclopedia of Internet business. - SPb.: Peter, 2001. - 432 p.
9. Solovenko N. Computer transactions and electronic circulation of legal documents // Compune. Т 1. 1998. No. 5 Jun-Jul.